

Suomi juo vieläkin – mihin tietoa tarvitaan?

JUSSI SIMPURA

”Suomi juo” on 25 vuoteen ensimmäinen kokoava esitys suomalaisten alkoholinkäyttötaavoista. Kirja kuvaa 300 sivulla monipuolisesti suomalaisten juomatapoja ja niiden muutosta yleensä ja tarkastelee muutamaa aihepiiriä erityisen tarkasti. Tarkemman, monesta luvusta koostuvan katsauksen saavat ikä ja juominen, asennoituminen juomiseen, ja alkoholin käyttöön liittyvät riskit ja niiden hallinta.

Kirjan esittämät tulokset juomatapojen muutoksista ja muuttumattomuudesta kattavat useimmissa tapauksissa 40 vuoden jakson ensimmäisestä valtakunnallisesta juomatapatutkimuksesta (1968) vertailukelpoisin, kahdeksan vuoden välein kerätyin aineistoin vuoteen 2008 saakka. Muutamissa kohdissa on käytetty myös muita kuin valtakunnallisten juomatapatutkimusten aineistoja. Tuloksena on todellinen aarrearkku suomalaisten juomisesta ja sen seurauksista sekä niihin vaikuttamisesta kiinnostuneille.

Muuttumatonta muuttuvassa? Tiivistelmiä ja yhteenvetoja

Mittavasta laajuudestaan huolimatta teos on helppolukuinen ja sen eri jaksot sujuvasti kirjoitettuja. Erityistä kiitosta ansait-

sevat monen luvun lopussa esitetyt tiivistelmät otsikolla ”Mitä opimme”. Opimme näistä tiivistelmistä, miten Suomi juo 2010-luvulla, kun se juo enemmän kuin koskaan 1860-luvun jälkeen. Vuosisata on tuossa todellakin oikein. Suomalaisten juominen väheni jo vuosikymmenien ajan ennen kieltolakia (1919–1932). Nykyinen eurooppalaisittain korkean alkoholin kulutuksen aika on jatkunut jo kirjan kattamat 40 vuotta, vuonna 1969 voimaan tulneiden keskiolutlain ja silloin uuden alkoholilain jälkeen.

Kirjan lopussa on kaksi yhteenvetolukua. Ensimmäisen ovat laatineet kirjan toimittajat Pia Mäkelä, Heli Mustonen ja Christoffer Tigerstedt. Siinä kuvataan taitavasti alkoholin käytötapoja moni-ilmeisen alkoholikulttuurin ja sen muutosten ilmentyminä ja tuodaan myös esiin muutoksien hitaus ja niiden samanaikainen eteneminen monella suunnalla. Tärkeimmät muutokset on tiivistetty kymmenen kohdan luetteloon: Juominen on laajentunut niin, että 1980-luvulla lanseeratun, eläkkeelle siirtymässä olevan ”määrän sukupolven” rinnalla kirjoittajat puhuvat jo ”kosteasta kansasta” eivätkä enää vain yhdestä sukupolvesta. Kaikkialla juominen ei kuitenkaan ole lisäänty-

Pia Mäkelä, Heli Mustonen, Christoffer Tigerstedt (toim.)
Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008
Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2010

mässä, vaan nuorten juomisessa on aleneva trendi. Suurimpänä muutoksena 40 vuoden jaksolta nostetaan esiin alkoholin käytön asettuminen osaksi erikäisten naisten elämää. Mutta edelleenkin erot miesten ja naisten juomisen välillä ovat huomattavia. Ravintolajuominen ei ole enää vain miesten valtakuntaa, kuten vielä joskus ennen.

Juomisen ”kotiutuminen” kotioloihin ja miesten ja naisten yhteiseksi toimeksi on myös merkille pantava muutos. Muuttumattomuutta alkoholikulttuurissa edustaa esimerkiksi juomisen sijoittuminen aikaan: ”kauas arjesta, iltamyöhään, viikonloppuun ja juhlapyyhiin”. Toinen vähäisen muutoksen alue on humaltuminen: ”Humala on säilyttänyt tärkeän paikan suomalaisessa kulttuurissa”. Viini on murtautunut suomalaisten elämään, mutta ”yleensä viiniä juodaan muulloin kuin ruoan kanssa”. Ja viimeisenä: ”suomalainen alkoholikulttuuri on muuttunut sallivaksi”.

Toisen yhteenvetoluvun on laatinut Pia Mäkelä yhdessä Katariina Warpeniuksen ja Esa Österbergin kanssa. Siinä kysytään, mitä opimme alkoholihaittojen vähentämisestä. Kysymystä tarkastellaan yksilön, elinolojen ja elämäntilanteiden, kulttuurin ja alkoholipolitiikan näkökulmista. Kaikissa näissä näkökulmissa juomatapojen muutosta ja muututtomuutta koskevat tiedot ovat käytössä. Viimeisessä kappaleessa tiivistetään kirjan alkoholipolitiikkaa koskeva pääsanoma painokkaasti: ”Voidaan siis ajatella, että alkoholipolitiikasta vastuulliset tahot eivät voi piiloutua sen argumentin taakse, että kulttuurin ja elinolojen muutokset omalakisesti, ilman heidän aktiivista panostaan vähentävät alkoholiongelmia yhteiskunnassa”.

On kiinnostavaa, että tällainen lause on tarpeen kirjoittaa ajankohtana, jolloin alkoholin kulutus Suomessa on korkeammalla kuin koskaan ja kun olemme juuri todistaneet alkoholiongelmiensa tuntuvaa vaikeutumista vuoden 2004 alkoholiveron alennuksen jälkeen. Tutkijat tuntuvat ajattelevan, että päättäjät eivät ole kovinkaan hyvin seuranneet alkoholiohjelmien ajan merkkejä.

Juomatapatutkimusten juuret ja uudet versot

Juomatapatutkimusten juuret ulottuvat paljon kauemmaksi kuin ”Suomi juo” -kirjassa käsitellyn 40 vuoden ajanjakson alkuun. Alkuperästä on vaikea määrittää, sillä suomalaisen juomisen mysteerit ovat olleet tutkittavina ja pohdittavina jo hyvinkin parisataa vuotta. Varsinaisille juomatapatutkimuksille käy alkupisteeksi Suomen

ensimmäinen moderni haastattelututkimus, Pekka Kuusen (1948) ”Suomen viinapulma Gallup-tutkimuksen valossa”; sen aineisto kerättiin 1946. Sarja jatkui ja uudistui Kuusen väitöskirjatutkimuksessa (1956), jossa selvitettiin, miten alkoholimyymälän avaaminen vaikutti maaseutupaikkakuntien alkoholioloihin.

”Suomi juo” -kirjassa käsitelty 40 vuoden jakso alkaa vuoden 1968 juomatapatutkimuksesta, joka vuonna 1969 tehdyn toistotutkimuksen kanssa oli tarkoitettu selvittämään, muuttuuko suomalaisten juominen hillitymmäksi, kun alkoholimyymälöitä ja anniskeluravintoloita avattiin kaupunkien ulkopuolelle ja kun keskiolut tuli ruokakauppoihin ja baareihin. Uudistuksen taustalla oli toive, että mietojen juomien parempi saatavuus laimentaisi humalahakuista juomista. Toive ei toteutunut, mutta juomatapatutkimusten sarja on ollut peruskivenä, kun toistuvasti on todettu, että alkoholin kulutuksen taso ja kulutusjakauman muoto ovat yhteydessä. Juomisen muutokset tapahtuvat useimmiten läpi koko väestön, eivät niin, että esimerkiksi vain juopot lisäävät tai vähentävät juomistaan.

Tämä päätelmä on niin sanottu kokonaiskulutustason sääntely on tehokas keino alkoholihaittojen sääntelyssä. Maailma tosin on muuttunut niin, että EU-Euroopassa kulutustason sääntelyn peruskeinot hinta ja saatavuus ovat menettäneet liikkumatilansa. Vuonna 2010 on tosin julkaistu myös tutkimustuloksia, joissa eri väestöryhmien juomismuutokset ovat käyneet eri suuntiin. Tuosta

Kimmo Herttuan¹ väitöstudiumuksesta käydyssä keskustelussa on taas kerran kysytty, miten pätevä koko väestön alkoholin kulutuksen sääntelyyn perustuva kokonaiskulutustasomalli nykyään on. ”Suomi juo” -teos monipuolistaa kuvaa alkoholin kulutuksen ja juomatapojen muutoksesta, mutta ei kyseenalaista kulutustason ja alkoholihaittojen välistä yhteyttä.

Juomatapatutkimuksien katamisessa alkoholin käytön piirteisissä näkyy vuosikymmenien perintö. ”Vanhoja” aiheita ovat olleet raittius, humalajuominen ja eri juomalajien käyttö eri väestöryhmissä. Kulutuksen jakautuminen koko väestössä enemmän ja vähemmän juovien kesken sekä eri väestöryhmissä ovat samoin perinteistä ainesta. Nämä aiheet eivät näy ”Suomi juo” -kirjassa omina lukuina, mutta niitä on käsitelty juomatapojen yleispiirteitä ja niiden muuttumista (ja muututtomuutta) koskevassa luvussa. Melko perinteistä, vaikkakin vähän uudempaa, aines- ja juomatapatutkimuksissa ovat myös juomisen aikaa, paikkaa ja seuraa koskevat tiedot. Perinteistä on myös nuorten juomisen tarkastelu omana kysymyksenään.

Uutta ”Suomi juo” -kirjassa ovat tiedot ikääntyneiden juomisesta ja juomisen muutoksista iän myötä. Kaikkein eniten uutta ainesta on jaksoissa, joissa käsitellään ensin asennoitumista juomiseen ja sitten juomiseen liittyviä riskejä ja niiden hallin-

1. Herttua, Kimmo: *The effects of the 2004 reduction in the price of alcohol on alcohol-related harm in Finland. A natural experiment based on register data.* Finnish Yearbook of Population Research XLV 2010 Supplement. Helsinki: Väestötutkimuslaitos, 2010

taa. Juominen on asia, joka vai-
kuttaa paitsi juojaan myös hä-
nen ympäristöönsä, ja juomi-
sen perustelut sekä sen säänte-
lemisen keinot ovat sekä yksi-
tyisiä että lähiympäristön har-
joittamia tai virallista sääte-
lyä.

Mihin juomatapatietoa tarvi- taan päätöksenteossa?

”Suomi juo” todistaa jälleen
kerran, että alkoholin kulutuk-
sen, juomatapojen ja alkoholi-
haittojen välinen yhteys muut-
tuu hitaasti. Sukupolven mit-
taankaan eivät useimmat perus-
piirteet muutu. Tämä tieto on
sekä helpotus että kiusa alkoho-
lipolitiikan päättäjille. Helpotus
syntyy siitä, että jos ei tehdä juu-
ri mitään, eivät alkoholilotkaan
juuri muutu ainakaan yhden tai
kahden vaalikauden aikana. Kiu-
sa syntyy taas siitä, että jos pää-

töksentekijä toivoo olojen muut-
tuvan luonnostaan hänen ha-
luamaansa suuntaan, ei tällaisia
muutoksia pysty edes havaitse-
maan vaalikauden mittaisena ai-
kana, vaan tarvitaan vuosikym-
meniä. Poliitiikka ei kuitenkaan
ole täysin vailla vaikutuksia. Jyr-
kät muutokset alkoholin hinnas-
sa ja saatavuudessa purevat edel-
leenkin alkoholin kulutukseen,
jopa melko välittömästi. Tästä
vuoden 1969 keskiolutuudistus
ja vuoden 2004 veronalennus
ovat äärimmäisiä ja selkeitä esi-
merkkejä.

Juomatapatutkimusten yksi
tehtävä on muistuttaa päätök-
sentekijöitä ja kaikkia alkoho-
lioloista kiinnostuneita muu-
tosten hitaudesta. Harvoin käy
niin, että juomatapatietojen pe-
rusteella olisi voitu päättää, mi-
tä muutoksia politiikkaan pitäi-

si juuri nyt tehdä. Pikemmin-
kin on niin, että juomatapatut-
kimuksilla voi perustella, mi-
tä ei kannata tehdä, kun vaiku-
tukset eivät kuitenkaan ole mer-
kittäviä. Juomatapatutkimukset
voivat tukea siis sellaista päätök-
sentekoa, jossa tekemättä jättä-
minenkin on teko – niin kuin
usein onkin, ja hyvin painavassa
merkityksessä. Näissä tilanteis-
sa juomatapatutkimukset toi-
mivat jarruina erilaisille toiveik-
kaille ehdotuksille. Juomatavat
ovat hitauden valtakuntaa, joka
nousee ”Suomi juo” -teoksessa
taas kerran korkeimmalle ko-
rokkeelle. Hätäisemmän muu-
toksen ystäville kirjaan pitäi-
si liittää alkoholipolitiikan työ-
kalupakista tutun tyyppinen va-
roitustarra: ”Kirjan lukeminen
voi horjuttaa uskoa juomatapo-
jen nopeaan muuttumiseen”.

Feminismin kolme aaltoa

JORMA SIPILÄ

Raija Julkunen viimeistelee yli-
opistouraansa kirjoittamalla
”eläkkeellesiirtymistrilogian”,
jossa hän kokoaa ymmärrystään
työhön, sukupuoleen ja hyvin-
vointivaltioon liittyvistä kysy-
myksistä. Käsissä on nyt trilo-
gian toinen osa, kolmannen on
tarkoitus käsitellä hyvinvointi-
valtiota.

Tämän osan keskeisiä kysy-
myksiä ovat: Miten sukupuoli-
järjestys murenee ja uusiintuu?
Miten tasa-arvo- ja sosiaalipo-
litiikka muovaavat sukupuolta?

Millaisia jännitteitä on tasa-ar-
voidean ja sukupuolta järjestä-
vien käytäntöjen välillä? Näin
kirja kiinnittyy pohjoismaisen
sukupuolipolitiikan suuriin tee-
moihin.

Raija Julkunen on yksi har-
voista, jotka voivat tehdä täl-
laisia teoksia. Tutkijana hänelle
on ollut ominaista valtava
kyky seurata ja käynnistää ajan-
kohtaisia keskusteluja teemois-
ta, jotka ovat keskeisiä sekä po-
litiikassa että yhteiskuntatutki-
muksessa. ”Keskustelu” on täs-

Raija Julkunen
Sukupuolen järjestykset ja
tasa-arvon paradoksit
Vastapaino, 2010

sä oikea sana, sillä Julkunen ei
lähesty aihepiirejään makroteo-
rian välinein, vaan hyvinkin so-
veltavana ja politiikkaorientoi-
tuneena tutkijana. Ehkä mon-
net meistä ovat taipuvaisia ajat-
telemaan, ettei tutkija voi hau-
kata näin suurta palaa. Siksi on
hämmentävää huomata Julku-
sen murehtivan, ettei kirjassa